

General-pukovnik
NIKOLA PEJNOVIĆ

Osvrt na članak M. Ibrahimpašića: „Rat kao sastavni deo politike”

Kritički osvrt na tekst pukovnika, prof. dr Mensura Ibrahimpašića »Rat kao sastavni deo politike«, objavljen u »Vojnom delu« br. 2/82, smatram neophodnim, tim pre što je prošlo dosta vremena od njegovog objavljivanja, a nije izazvao onoliku polemiku koliko je on svojim osnovnim stavovima provocirao. Smatram, stoga, da se ne sme dozvoliti da neki od iznetih stavova i pogleda autora u pomenutom članku ne naiđu na teorijsko i metodološko suprotstavljanje i razjašnjenje. Budući da sam bio jedan od recenzenata pomenutog dela dr Ibrahimpašića i da sam, tom prilikom, na rad u sličnoj, iako ne i identičnoj, verziji imao dosta zamerki, koje su poznate autoru, podstaknut sam da i ovom prilikom iznesem i ponovim neke od ranijih ocena i mišljenja, kako bi ih saznali i čitaoci »Vojnog dela«.

1. U članku se daje kritička ocena naše vojne misli i to na tako apodiktičan način da ostavlja utisak neprikosnovenog suda i neoborive tvrdnje.¹ Takva vrsta globalne ocene i teorijske kritike mora biti dokazana i argumentovana, s obzirom na važnost teme o kojoj se raspravlja. Prema tome, ona je *á priori* neprihvatljiva jer je neargumentovana i proizvoljna. Otuda nema potrebe polemisati sa au-

¹ Uobičajeno je u polemici da se citiraju stavovi sa kojima se polemiše, kako bi se videla i razumela njihova izričitost i njihov kontekst. To ovde ne činim uvek, isključivo stoga da bi tekst bio što kraći. Zato se izvinjavam i autoru i čitaocima, a čitaoce molim da, prateći ovu polemiku, obrate pažnju na Ibrahimpašićev tekst, kako bi o svakom stavu imali i svoje mišljenje. Time se i funkcija polemike potpuno ostvaruje.

torom radi osporavanja valjanosti argumentacije (jer je jednostavno i nema), te nema potrebe ni za kontraargumentima.

2. Okosnicu članka predstavlja elaboracija teze da je rat u naše doba sastavni deo politike, a da to kroz celokupnu istoriju nikad nije bio i da taj fenomen nisu zapazile: savremena vojna misao, društvene teorije i klasici vojne misli. Ali, kako to obično biva, kada se u teoriji pronalaze »praznine« tamo gde ih uopšte nema, upada se u nerazmrsive skolastičke lavirinte iz kojih je teško izaći sa rezultatima koji bi opravdali očekivanja.

Autor previđa notornu činjenicu da je rat oduvek bio sastavni deo politike i da ta činjenica nije ostala nezapažena u teoriji o ratu, bilo da su je vojni teoretičari — klasici i savremenici — eksplicitno iskazivali, ili je ona implicitno sadržana u njihovim teorijskim stavovima. Kako bi se drukčije mogao tumačiti sledeći Klauzevicev stav: »Ako imamo u vidu da rat proističe iz političke namere, prirodno je da će ovaj prvi motiv, koji mu je dao život, ostati i prvi najviši predmet obzira pri njegovom vođenju. Ali politička namera stoga ipak nije nikakav despotski zakonodavac; ona se mora prilagoditi prirodi samog sredstva, i time se često i sasvim menja. No, ipak, ona se uvek prva mora uzeti u razmatranje. Politika se, dakle, provlači kroz ceo ratni akt i vrši trajni uticaj na njega, ukoliko to dopušta sama priroda sila koje u njemu eksplodiraju«.²

U vezi sa ovim logično je pitanje: da li je moguće da jedna stvar proizlazi iz druge a da nije njen sastavni deo? Izvesno je da Klauzevic nije tako mislio.

Kod Lenjina je taj stav još izričitije iskazan. Argumentujući konkretnim istorijskim činjenicama tačnost poznate Klauzeviceve izreke da je »rat nastavak politike drugim sredstvima«, Lenjin je, između ostalog, rekao: »Posebno se i u Austriji i Rusiji politika kako u doba mira tako i u doba rata sastoji u porobljavanju nacija, a ne u njihovom oslobođenju (podvukao N. P.). Naprotiv, u Kini, Persiji, Indiji i drugim zavisnim zemljama vidimo u toku poslednjih decenija politiku buđenja za nacionalni život desetina i stotina miliona ljudi, njihovog oslobođenja od jarma reakcionarnih 'velikih' država. Rat na takvoj istorijskoj osnovi može i sada biti buržoasko-progresivni, nacionalno-oslobodilački rat«.³

Prema tome, ne može biti ni govora o nekom novom otkriću autora. Pomenutu osnovnu tezu autor dokazuje i obrazlaže sa tri karak-

² Karl fon Klauzevic: *O ratu*, »Vojno delo«, Beograd, 1951, str. 53.

³ V. I. Lenjin, *Vojna dela*, VIZ JNA »Vojno delo«, Beograd, 1962, str. 160.

teristike savremenog sveta koje su navodno istovremeno i uzroci tako promenjenom odnosu na relaciji politika — rat, to jest, da je rat tek u naše doba postao sastavni deo politike. Prvi od tih uzroka (ili karakteristika) glasi:

»Prvi opšti uzrok je — *bogaćenje sadržaja rata* kao disjunktivnog društvenog procesa. (Sve podvučene termine u citatima podvukao je M. Ibrahimpašić). Neprekidno bogaćenje sadržaja rata je jedna od njegovih opštih zakonitosti kao društvene pojave. Ta se zakonitost ispoljava kroz činjenicu da se, zavisno od toga koliko se društveni život bogatio i diferencirao na sve veći broj društvenih delatnosti i društvenih institucija, razvijao proces posrednog ili neposrednog uključivanja tih delatnosti i institucija u pripremu za vođenje i samo vođenje rata. Danas je u tom pogledu rat postao totalni društveni proces, jer pripreme i vođenje rata zahtevaju angažovanje svih društvenih delatnosti i svih institucija — od proizvodnih do naučnih i umetničkih« (str. 169).

Očigledno je da se navedenim citatom ne dokazuje da rat ranije nije bio sastavni deo politike već isključivo činjenica da se politika razvojem društva demokratizuje i sve više podružtvljava u svim životnim sferama i kada se radi o svim društvenim problemima pa i odbrani i ratu. Rat je bio sastavni deo politike i to na veoma eklatantan način i tada kada su o ratovima odlučivali carski dvorovi i kabineti na, više ili manje, autokratski način. Kako bi i moglo biti drukčije kada se radi o sudarima među ljudskim zajednicama, državama ili društvenim klasama. Čak se može tvrditi da su rat i vojska oduvek zauzimali prvo i počasno mesto na skali političkih sadržaja. Nema nikakve potrebe da se ovo dokazuje i ilustruje istorijskim primerima, jer je to poznato svakom ko se ozbiljnije bavio ovom materijom. Čak i kada se vodio sa malim brojem plaćenika naoružanih helebardama, rat je bio sastavni deo politike, one i onakve politike koja je tada vladala i koja je pored rata odlučivala i u svim drugim domenima tadašnjih društava.

»Drugi opšti uzrok« (ili karakteristika savremenog sveta, što autor poistovećuje), »je *nov način povezanosti rata kao oblika društvenih protivrečnosti i opšteg istorijskog procesa integracije ljudskog društva*. Kao oblik i sredstvo rešavanja društvenih protivrečnosti, rat je povezan s tim procesom od samog njegovog početka. Ali način ispoljavanja te povezanosti se menjao kroz istoriju, zavisno od bogaćenja sadržaja i razmera tog procesa. Ekonomska, politička i kulturna, jednom rečju, civilizacijska integrisanost ljudskog društva kao savremene svetske zajednice dostigla je takvu dubinu i ši-

rinu da se veza između rata, kao oblika rešavanja društvenih protivrečnosti i tog nivoa integracije ljudskog društva ispoljava kroz dve pojave nepoznate ranijim epohama: (1) nedeljivost mira, što znači činjenicu da je svet, kao ljudsko društvo, postao toliko međusobno povezan da svaki rat, po svom društveno-političkom karakteru, postaje rat međunarodnih razmera i, kao takav, nosi u sebi opasnosti pretvaranja u svetski rat; (2) opadanje efikasnosti neposredne upotrebe vojne sile kao sredstva uspostavljanja dominacije i hegemonije u odnosima između država i između društvenih grupa, uprkos snažnom razvoju tehnike i, istovremeno, povećanje značaja vojne sile kao *posrednog* sredstva (mogućna upotreba) za uspostavljanje dominacije i hegemonije, a i kao sredstvo za suprotstavljanje agresiji, dominaciji i hegemoniji (odvraćanje od vojne i drugih oblika agresije).

To su, u stvari, dve zakonitosti savremenog sveta koje čine rat sastavnim delom politike. Prva zato što se sve države savremenog sveta, sa stanovišta interesa vodećih društvenih snaga u njima, bave žarištima ratnih opasnosti i slučajevima otpočinjanja ratnih sukoba kao značajnim političkim pitanjima, pa i onda kada su ta žarišta i sukobi hiljadama kilometara udaljeni od sopstvenih granica. Pored toga, svi ti slučajevi postaju predmet političkih razmatranja i odlučivanja u Organizaciji ujedinjenih nacija i na raznim drugim međunarodnim forumima, što je, takođe, nova dimenzija rata kao sastavnog dela politike.

Druga zakonitost čini rat sastavnim delom politike na taj način što ima za posledicu novi vid međusobnog 'ukrštanja' oružja — trku u naoružavanju. Često se zamenjuju postojeće generacije skupocepnog oružja, novim, usavršenijim, a da prethodne nisu neposredno upotrebljene. Svaki slučaj takvih značajnijih promena izaziva nove političke konstelacije u svetu, zaoštavanje međunarodnih odnosa, ili popuštanje postojeće zategnutosti, pa je i to dimenzija rata kao sastavnog dela politike« (str. 169—170).

Šta je sve u drugom uzroku, odnosno karakteristikici, a sada je dodato i zakonitosti savremenog sveta, čitaocu neće biti lako da shvati. Na prvom mestu zaslužuje da se uoči da je autor negirao svoju početnu tezu tvrdnjom da je rat oduvek bio povezan sa procesom svetske integracije ali samo da se menjao *način ispoljavanja* te povezanosti. A pošto su povezanost i integracija sveta oduvek bili sadržaj politike to znači da je i rat kao kardinalna društvena pojava oduvek bio sastavni deo politike. Ostaje nejasno zašto je autor pri tretmanu ove druge karakteristike skoro doslovno ponovio i sadržaj prve, koju je neposredno pre toga obradio i ukazao kako to ona utiče

da rat tek u naše doba postane sastavni deo politike. Mnogo je, međutim, važnije i neuporedivo manje jasno kako i zašto je autor drugu karakteristiku koja se odnosila na savremenu integraciju sveta pretvorio u trku u naoružavanju i u čestu zamenu »postojeće generacije skupocenog oružja novim, usavršenijim, a da prethodne nisu neposredno upotrebljavane«. Ostavljamo bez komentara, uz određene nedoumice, tvrdnje kao što su opadanje efikasnosti neposredne upotrebe vojne sile, uz istovremeno povećanje značaja vojne sile kao posrednog sredstva za uspostavljanje dominacije i hegemonije. Kada bi ova tvrdnja i imala neko opravdanje, sigurno je da to nije posledica samo integracije sveta već i mnogih drugih značajnijih uzroka.

»Treći opšti uzrok je« — kako kaže autor — »*naučno-tehnološka revolucija*. Politički odnosi u svetu nastali na rezultatima drugog svet-skog rata usmerili su ogromna sredstva i brojne naučnoistraživačke kadrove u razvoj naoružanja i vojne opreme. Izrasli su džinovski vojnoindustrijski kompleksi. Već početkom sedamdesetih godina čovečanstvo je trošilo na naoružanje milijardu dolara dnevno i nastavlja iz godine u godinu da troši sve više.

Ova karakteristika naučno-tehnološke revolucije unela je u odnos rata i politike istorijski kvalitativno novu dimenziju, o kojoj je već bilo reči: *realnu neposrednu opasnost da rat bude čin samouništenja ljudskog roda*« (str. 170—171).

Ovde se ne tvrdi da je ova karakteristika sama od sebe, kako se to tvrdilo za prethodne dve, uslovila da rat postane sastavni deo politike, već je samo u odnose rat — politika unela »istorijski kvalitativno novu dimenziju«. Takvu tvrdnju je teško osporavati, mada ni taj uzrok (karakteristika) nije menjao odnose rat — politika u tom smislu da je rat bio i ostao sredstvo politike, da o ratu ili miru odlučuje politika, a u naše doba još uz povećane prerogative u pogledu upotrebe nuklearnih sredstava. I ovde ostaje nejasno zašto je autor naučno-tehnološku revoluciju odvajao od sredstava ratne tehnike o kojoj je govorio u drugoj tački njegovih opštih uzroka.

Inače, o ratu autor u čitavom članku rezonuje kao o potencijalnoj opasnosti, a sve ratove je sveo na opšti nuklearni, kao da drugih nije bilo i još uvek ima na stotine. Izostavljamo tvrdnju autora da su politički odnosi u svetu nastali na rezultatima drugog svetskog rata, jer je očigledno da oni nisu nastali samo na tim osnovama već su rezultirali i iz mnogih drugih, dobro poznatih činilaca.

Jasno je da navedeni uzroci (ili karakteristike) nisu tek u naše doba stvorili uslove da rat, na način kako ga autor shvata, postane sas-

tavni deo politike. Ukupna svetska istorija, kao i elementarna logika, isuviše očigledno potvrđuju da je vojna (odbrambena) politika oduvek bila sastavni deo opšte politike. Po elementarnoj logici, organizacija vojske, njeno opremanje, izdržavanje, obučavanje i vaspitavanje, kao i priprema zemlje i stanovništva u celini za rat, neizbežno su činili sastavni deo i svake politike i svake države i u svako doba svetskog razvitka. Stvaranje savezništava, objave ratova i sklapanje mira, odobravanje strategijskih planova, određivanje političkih i strategijskih ciljeva svakog ratnog akta i poduhvata nisu nikad bili sadržaji van političkih okvira. Ovo važi čak i za slučajeve gde je dolazilo do vojnih uzurpacija od strane generala i vojskovođa pošto se i tada suštinski radilo o političkim aktima, a samo prividno i na prvi pogled je to moglo ličiti da vojna strategija istiskuje i zamenjuje politiku. Zamenjivati i potiskivati mogu se samo ličnosti, a nikako odnosi politika — rat ili opšta i vojna politika. Tvrdnja da su rat i vojna politika oduvek bili i ostali ne samo sastavni deo već i subordinirani deo politike i zauzimali egzemplarno visoko mesto na skali političkog rangiranja, još više je potencirana nuklearnim oružjem, njegovom proizvodnjom i eventualnom upotrebom što je i sam autor na više mesta opravdano isticao.

Naredni odeljak ovog istog razmatranja bavi se utvrđivanjem takozvanih pojavnih oblika rata kao sastavnog dela politike u naše doba. Dakle, autor sa uzroka (karakteristika — zakonitosti), koji su navodno tek u naše vreme doveli da rat postane sastavni deo politike, prelazi na njegovu formu ispoljavanja, to jest, na njegove oblike manifestovanja unutar politike. Prelazeći sa uzroka na oblike, a zane-marujući sadržaje i suštinu rata kao istorijskog i savremenog društvenog fenomena, ne izgleda da metodološki obezbeđuje sretan ishod ovog poduhvata. Jasno je da nema forme bez sadržine, ni pojavnih oblika bez suštine pojava. Rat se pojavno može manifestovati samo svojim sadržajima, a ne apstraktnim oblicima. Ova okolnost je potencirana i činjenicom, koju smo već pomenuli, da autor ratu prilazi kao mogućnoj (potencijalnoj) pojavi, kao da se mnogi ratovi nisu vodili i sada ne vode na svim stranama sveta. I drugo, što autor rat razmatra jedinstveno, odnosno gotovo isključivo kao opšti nuklearni, kao da konvencionalni, ograničeni, lokalni i drugi regionalni ratovi ne predstavljaju opasnost za zemlje i mir u svetu. Pored toga, autor i metaforičke nazive za neke međunarodne pojave, kao što su hladni ili psihološki rat, ubraja kao punopravne pojmove za fenomen rata, što se ne može prihvatiti ako se ostaje pri shvatanju da je fizički oružani razračun zemalja, naroda i pokreta glavna karakteristika rata u kojem su tragična obeležja masovne ljudske žrtve i materijalna ra-

zaranja i uništavanja. Takvo poimanje novih fenomena, naravno, zaslužuju punu pažnju i u praksi i u teoriji, pogotovo što poprimaju sve šire i opasnije razmere, ali ih se bez ograda ne može identifikovati sa pojmom stvarnog i efektivnog rata.

Pored iznetih zamerki, autoru se može prigovoriti i izvesni teorijski šematizam. Da bi došao do pojavnih oblika rata unutar politike on je politiku i rat podelio prema vremenskom kriterijumu na dva dela: na stanje u miru i na stvarni rat. Ponuđenom šemom autor dokazuje da je rat sastavni deo samo politike u miru, a da li je, kako i zašto rat sastavni deo politike kada mira nestane, o tome u ovom napisu nema ni reči. Bila bi daleko zanimljivija tema koja bi razmatrala kako se politika nastavlja i produžuje i u toku stvarnog i efektivnog trajanja rata, umesto da se dokazuje nešto što ne treba dokazivati. Zatim, autor pojavnih oblika rata u sastavu politike deli na dva dela: (1) na one koji pripadaju politici sa pozicija sile, i (2) na one koji su u sastavu miroljubive politike. Za svaku određuje različite pojavnih oblika rata. Ako se rat opravdano smatrao sudarom dveju strana, što znači da bez dve strane ne može ni biti rata, a i da je on zajednička pojava i rezultat dvostrukog dejstva, i ovaj prilaz na određen način liči na već pomenutu šemu. Potom se, na neki način, postavlja brojčani odnos, pa se politici prve strane (nemiroљubive) dodeljuju tri pojavna oblika rata, a drugoj (miroljubivoj) pet oblika rata kao njihovih sastavnih delova. Ne treba se mnogo truditi da bi se uočilo da se miroljubivi, što se tiče broja pojavnih oblika rata, više bave ratom nego oni koji vode politiku sa pozicija sile. Evo kako to izgleda u autorovom tretmanu, podeljeno po stranama:

a) pojavni oblici rata u politici sa pozicija sile su: međublokovsko suprotstavljanje; trka u naoružavanju; hladni, specijalni i psihološki rat;

b) pojavni oblici rata u miroljubivoj politici su: miroljubiva aktivna koegzistencija; nesvrstanost; odbrana osloncem na sopstvene snage; detant, razoružanje.

Ovakvim odrednicama pojavnih oblika rata u sastavu politike, teško se može shvatiti šta je autor želeo da saopšti. Izdvajajući ove kategorije kao definitivne i neoborive dokaze da je rat tek u novije vreme sastavni deo politike, autor zapada u novu grešku. Sistematizacija ovih kategorija nema nikakvih zajedničkih polaznih principa koji bi u primeni podjednako važili za stvaranje sinteze i za kategorijalno opredeljivanje ovih veličina.

Odbrana osloncem na vlastite snage nije veličina ravna miroljubivoj i aktivnoj koegzistenciji, pošto je prva karakteristika odbrambene (i ne samo odbrambene) doktrine, dok je druga istorijski zasnovan svetski postulat koji se ne može pripisivati samo jednoj od strana, jer je notorno da koegzistencija kao pojam i politika obuhvata obe strane, sve društvene sisteme i sve prostorne meridijane sveta. Pored toga, deviza o miroljubivoj koegzistenciji datira ne od naših dana već od oktobarske revolucije u Rusiji i može se smatrati da su je prihvatili savremeni svetski subjekti.

Zašto bi se *detant* pripisivao samo onoj strani koja je van blokova kada je poznato da je on rezultat i blokovske, pre svega, nuklearne ravnoteže, mada je i neangažovanje imalo ulogu koja, nažalost, još uvek nije dovoljno ocenjena. Tvrdnja autora da ranije u istoriji nije bilo pojave *detanta* na istoj je liniji kao i hipoteza da rat ranije nije bio sastavni deo politike, mada je svakom ko poznaje istoriju međunarodnih odnosa jasno da je oduvek među svetskim silama i državama bilo zatezanja i popuštanja odnosa i remećenja i ponovnog uspostavljanja ravnoteže snaga, samo je stvar što francuska imenica *detant* nije bila internacionalizovana, i što sadašnji *detant* po formi i sadržaju odgovara novim svetskim uslovima. Ne treba prećutkivati ni činjenicu da je nuklearni faktor delovao i da dalje deluje kao sprečavač nuklearnog rata svih nivoa, kao i svetskog konvencionalnog rata u kojem bi učestvovala i nuklearne sile. Drugim rečima, savremeni svet se ne može deliti na dva dela po bilo kojim kriterijumima, bili oni ideološki, društveno-politički, ekonomski itd., kako to pokušavaju različiti protagonisti blokovske politike.

Ostaje, ipak, nejasno zašto je autor u kategorijama ove vrste video pojave oblike rata u sastavu savremene politike, a ne u mnogim drugim koji su daleko vidljiviji, realniji i kao argumenti do kraja ubedljivi. Radi se o takvim vidljivim stvarnostima kao što su: široko zasnovani vojni sistemi u svim zemljama sveta sa ustavnim i zakonskim regulativama kompleksne materije koja se odnosi na rat; državna i društvena organizacija na svim nivoima uključuje u sebe i vojne (ratne) segmente, zavisno od različitih uslova svake zemlje posebno; vojni savezi u miru koji imaju integrisanu vojnu strukturu na svetskom planu; postojanje vojnih baza na tuđim teritorijama, sa svim političkim implikacijama koje iz tog slede; držanje krupnih vojnih sastava van matičnih zemalja čija je uloga obično dvojaka — rivalizacija sa protivnikom i uticaj na domaće prilike zemalja u kojima se nalaze; prisustvo vojnih lica u najvišim partijskim i državnim instancama koje definišu politiku i donose strategijske odluke;

ltd. Sve upućuje na to da bi pojavni oblici rata ove vrste i argumentacije na njima zasnovane bili direktno protiv osnovne teze autora da je rat tek sada, u naše doba, postao sastavni deo politike, pa ih je morao, svesno ili nesvesno, izbeći ili izostaviti. Ovakvom vrstom argumentacije može se dokazivati da je rat, pored poznatih klasičnih načina, postao i pomoću novih formi i elemenata stvar državne i svetske politike, a nikako da se politika ratom počela baviti tek u savremenom doba.

3. Završni deo članka posvećen je razmatranju pretpostavke da li je svetski termonuklearni rat produženje politike ili nije. Prema ovom što smo do sada iz članka saznali, termonuklearni rat u virtuelnom smislu jeste sastavni deo politike, kako onih zemalja koje ta sredstva poseduju tako i onih koje se bore za mir u svetu, što podrazumeva na prvom mestu borbu protiv nuklearnog rata, odnosno strategiju odvrćanja međusobno sukobljenih protivnika. Autor nije precizno odredio da li se radi o svetskom termonuklearnom ratu ili o nekom nižeg nivoa, o kojima se sada u svetu raspravlja (lokalni, regionalni, strategija vojnih ciljeva itd.). U ovom delu je najzapaženija argumentacija autora u replici sa stanovištima iz prethodno objavljenog članka, da bi nuklearni rat zbog iracionalnosti i zbog obostranog poraza protivnika prestao biti nastavak politike i značio neumitni smak sveta. Ovom stanovištu i argumentu autor suprotstavlja istorijske primere ratova Otomanske imperije i hitlerovske Nemačke koji su, po njemu, takođe bili iracionalni, ali su se ipak dogodili. Protiv gledišta da u nuklearnom ratu ne bi bilo pobednika autor replicira da je i u tom pogledu bilo istorijskih primera da su dva ratujuća protivnika došla do saznanja da bi daljnje vođenje rata značilo poraz za obe strane, odnosno da nijedna strana ne može biti pobednik i zaključivali su ga. Ratovi Turske imperije, koji su se na vremenskoj relaciji od nekoliko vekova odigrali sa drugim motivima na različitim prostorima i sa mnogobrojnim protivnicima, ne mogu se na identičan način upoređivati sa ratom hitlerovskog Trećeg Rajha. Svi ratovi Turske imperije nisu bili niti bezuspešni niti iracionalni, kako za njihove protagoniste, tako i za svetsku istoriju. Sve što je prolazno, a prolazno je sve, ne može se naknadno ocenjivati iracionalnim. Međutim, glavni sporni kriterijum, kad se radi o ovakvoj oceni ratova, odnosno kad se radi o njihovoj racionalnosti ili neracionalnosti, jeste u tome da li se ocene donose *á priori* ili *á posteriori*. Nije isto unapred predvideti ili to naknadno saznati kako će se rat završiti, pa prema tome određivati njegov društveni smisao. Uz to, kao glavni argument važi istina da svaki izgubljeni rat nije automatski i iracionalan pošto je bilo i opravdanih koji su se završili

porazom. Kad se radi o svetskom termonuklearnom ratu sa poznatim arsenalima koji su za njega pripremljeni, *unapred* je poznato da u njemu ne samo da ne bi bilo pobjednika već i da bi predstavljao kataklizmu za celokupno čovečanstvo a ne samo za protivničke strane, kako to tvrdi autor, uprkos početnoj tezi da je mir nedeljiv. Tvrdnja da istorija poznaje primere kada su oba protivnika, nakon dužeg ili kraćeg vremena ratnih dejstava, došla do saznanja da ne mogu pobediti jedan drugog nije ni u kom pogledu primerena situaciji kakva je sada u pogledu ishoda eventualnog svetskog termonuklearnog rata. U njemu je bez »probe« i pre konačnog ishoda jasno da je obostrana i svetska apokalipsa jedini mogući rezultat.

*

U rezimeu treba konstatovati da se Karl fon Klauzevic i dr Ibrahimpašić uopšte nisu razumeli. Dok prvi piše o ratu u primeni, dakle kao o stvarnom i efektivnom društvenom procesu, dokazujući da on nije igra zlih demona ili pokaranje bogova, čiji koreni nisu mistični, verski, ideološki, biološki itd. već da su mu uzroci opipljivo ovozemaljski, drugim rečima da nije ništa drugo nego politika u svom produženju. Time je on zauvek zadužio društvenu misao (a ne samo vojnu teoriju) i učinio krupnu uslugu čovečanstvu. Nasuprot toj tezi, dr Ibrahimpašić piše o ratu kao o potencijalnoj pojavi koja je navodno tek u naše doba (nuklearna era) postao sastavni deo politike, a da se pri tom ne kaže čega je ranije bio sastavni deo niti se objašnjava kako je mogao biti nastavak (produžetak) politike, a da ne bude njen sastavni deo. Sredstvo (rat, vojska) ne može se upotrebiti a da se prethodno ne pripremi. U naše doba, nuklearni rat je jedino još više i očiglednije nego ranije postao sastavni deo politike — u istoj meri ukoliko je porasla opasnost od njegove stvarne primene.